

Den öppna

Fritänkaren

Nr. 298 Hösten 2021

Tjugonionde årgångens nionde nummer

Innehåll :

Finlands sak	2
Den ekonomiska situationen	10
Ahasverus annaler, del 207: "Violinisten"	11
Några anmärkningsvärda filmer	14
Några milstenar, oktober 2021	20

Fritänkaren, som utkommit med 297 nummer sedan 1992 i både pappersform och på nätet, har aldrig sökt eller undfått något statligt eller kommunalt stöd eller bidrag för sin utgivning, ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Den har aldrig haft någon sponsor. Samtliga tidigare nummer finns tillgängliga på Wordpress: <https://clanciai.wordpress.com/fritankaren/>

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

Donationer mottages med tacksamhet.

Bankkonto: 6682-338 254 102 (Handelsbanken, "Fritänkaren", C. Lanciai)

Glöm inte att ange avsändare!!

Alternativt IBAN-nummer:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 30.9.2021

Copyright © C. Lanciai med medarbetare

Det nästsenaste numret av Fritänkaren finns alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

Endast den digitala upplagan har färgillustrationer.

Finlands sak

Första gången Finland lät tala om sig var i Rom strax efter mitten av 1100-talet. Påven övervägde då att sanktionera ett korståg planerat av den nordiske svenske konungen Erik Jedvardsson mot öster. De kristna i Norden hade då länge plågats av vilda hedningars plundringståg som kom från öster. Dessa österländska hedningar var inte ryssar, som då redan var grekiskt kristnade, utan virer och finnar.

Erik gjorde sitt korståg och kristnade Finland, det vill säga, han placerade en biskop Henrik i det nygrundade Åbo att kristna dem. Och därmed var Finland geografiskt och kulturellt blivit en del av världskartan och förenat med Norden, närmare bestämt med Sverige.

Men även ryssarna var intresserade av de finska jungfruliga utmarkerna, och den rivalitet som uppstod mellan Sverige och det ryska Novgorod om Finland blev till en mer än 600-årig fejd. Svenskarna hade till en början initiativet, de trängde ända fram till Neva år 1240 och hade i Birger Jarl en underbar hövding som på allvar gjorde Finlands sak till Sveriges, och en annan duktig jarl Torgils Knutsson grundade städer som Viborg och Göksund, Keksholm och Landskrona, sedermera Sankt Petersburg. Även han kom ända till Neva men lyckades inte krossa Novgorod, som ju även det i forntiden var anlagt av svenskar, ursprungligen som Nygård. Formellt fick finnarna lika rättigheter med svenskarna och alla andra nordiska folk år 1462, då den store svenske lagstiftaren Magnus Eriksson genom ett kungabrev förklarade Finland likställt med Sverige: de tu voro ett i lust och i nöd och skulle i döden blott skiljas.

Gränsen mellan Sverige och Ryssland, mellan västerlandet och österlandet, mellan den katolska och den ortodoxa kyrkan, mellan latinsk och grekisk kultur gick då redan sedan 1323 längs Systerbäck på Karelska Näset till Ladoga och försköts norr därom under årens lopp ständigt vidare åt öster. Olofsborg anlades 1475 och Kajaneborg omkring 1650. Även Fiskarhalvön, sedermera Petsamo, vid Vita Havet blev tidigt finsk.

Den förste store finske kulturpersonligheten var en fattig och klen student vid Martin Luthers hov i Wittenberg som hette Mikael Olofsson kallad Agricola från Pernå socken i Finland, de östligaste svenskbygderna. Det hade bott svenskar i Finland sedan urminnes tider, de äldsta fornfynden i Finland tyder redan de på en bondkultur influerad söderifrån och västerifrån men inte österifrån, efter vikingatidens hastiga onda och bråda slut blev plötsligt finnarna och virerna de nya sjörövarna, genom Erik Jedvardsson den Heliges korståg tuktades dessa, och först genom Mikael Agricolas reformatoriska verksamhet fick finnarna ett eget skriftspråk. Det var dåligt, men det dög i brist på annat och förbättrades med åren.

En god tid för Finland var hertig Johans tid på Åbo slott, som han utsmyckade och gjorde till en glansborg. Han var gift med den polska prinsessan Katarina Jagellonica, och de smidde planer på att lösrycka Finland från Sverige och ställa det under Polen. De planerna kom av sig när han störtade sin bror Erik XIV och blev kung Johan III.

Baltikum hade civiliserats och tuktats och tvångsdöpts av tyska riddare, och det finsk-ugriska folket kurerna hade därigenom trängts norrut till Estland. Det tyska väldet i Baltikum sprack omsider, därmed utlämnades esterna åt den ryske tsar Ivan den förskräckliges godtycke, och hellre än att acceptera detta ställde sig Reval under svenskt beskydd och bad om nordisk hjälp. Erik XIV gav den hjälpen och införlivade Estland med Sverige. Ännu längre gick det under hans brorson Gustav Adolfs regering: under den stora

oredan i Ryssland belägrade denne Pskov vid sjön Peipus sydända och åstadkom freden i Stolbova 1617, varvid Sverige nu omfattade utom Finland även hela Karelen, Ingermanland, Estland och Kurland, alltså alla kuster omkring Östersjön ända ner till och med Riga. Och Sverige förvaltade dessa områden väl. I Finland instiftades Åbo Akademi av Per Brahe 1640 som även anlade städerna Nyslott, Villmanstrand, Fredrikshamn, Kristinestad, Jakobstad, Brahestad, Kajaneborg och Sordavala vid Ladoga. Det var han som sade: "Jag var med landet och landet var med mig väl tillfreds." Det var han som innehade Sveriges vackraste slottsläge: från Brahehus överblickade han Vättern och Visingsö mot den nedgående solen i väster. Han var en av sin tids rikaste män.

Den svensk-finska storhetstiden varade i nästan 200 år, om man räknar den från Gustav Wasa fram till Karl XII:s nederlag vid Poltava 1709. Högst nådde den under Gustav Adolfs och hans hjälpreda Axel Oxenstiernas tid. Men Gustav Adolf stupade blott 38-årig vid det blodiga slaget vid Lützen, varvid det trettioåriga kriget blev femton år längre. Axel Oxenstierna fortsatte dock hans verk efter hans död och försökte i viss mån styra den slösaktiga drottning Christina, som dock ändå nästan lyckades ruinera Sverige. Hennes kusin Carl Gustav var en våldsamt krigare som väl krigade ihjäl sig på utländska slagfält, och hans son Carl XI var en envis åsna som gjorde farliga anspråk på maktfullkomlighet, vilket ingen i Sverige hade gjort förut. Denna maktfullkomlighet ärvdes av hans son Carl XII, som hela världen förklarade krig emot i avsikt att göra slut på den svenska stormakten. Carl XII antog utmaningen som en man och besegrade i tur och ordning alla sina fiender utom den siste, som var tsar Peter den store. Kraftmätningen dem emellan nådde sin klimax i slaget vid Poltava nere i Ukraina 1709 där Carl XII:s fullkomliga underläge utnyttjades till fullo av tsaren och Sverige oskadliggjordes politiskt i grunden för århundraden framåt.

Därmed var det fritt fram för ryssen. Han erövrade, brände, skövlade och utplånade all civilisation från hela Baltikum på nolltid, han grundade och byggde Sankt Petersburg med svenska krigsfångars slavtjänsts hjälp vid Nevas utflöde där tidigare de svenska fästena Landskrona och Nyen hade legat, och sedan fortsatte han med Finland. Viborg och Keksholm brände och skövlade han, Borgå brände och skövlade han, det av Gustav Wasa grundade Helsingfors brände och skövlade han, och även Åbo brändes och skövlades. Ryssarnas framfart i Finland var värre än mongolernas och hunnernas i Europa under medeltiden. 25% av Finlands befolkning dog i pest, av svält, mördades eller bara försvann om de inte flydde. 121 församlingar av 190 var utan präster, skärgårdar och kuster avfolkades helt, och Åland var i sju år tomt på folk. I ödemarkerna förekom det ett evigt gerillakrig som drabbade den fredliga allmogen hårdast då ryssarna vedergällde civilbefolkningen för de laglösa gerillakrigarnas motstånd. 1716 föll det sista svenska fästet i Finland som efter intagandet sprängdes i luften av ryssarna. Ryssarna kom med endast förstörelse och lämnade ingenting konstruktivt efter sig. Det tog 50 år för Finland att återhämta sig efter denna nationella fullkomligt oförtjänta och orättvisa katastrof i form av övervåld österifrån.

Och detta var endast början till slutet för det svenska Finland. Så länge finländaren Arvid Bernhard Horn ombesörjde förnuftig styrelse i Sverige härskade freden och återhämtningen, men denne störtades 1738 av ett gäng chauvinister och revanschister som inledde ett fatalt och snöpligt revanschkrig mot Ryssland som bara kunde sluta mer än illa. För att ryssar aldrig mer skulle våga sig in i Finland byggdes det väldiga sjöfästet Sveaborg utanför Helsingfors som blev sin tids största och dyraste fästningsbygge. I Gustav III:s krig mot Ryssland gick det inte enbart dåligt, men trots den avslutande marina segern inne på

ryskt område blev det fred utan gränsförändringar. Gustav III dog som det första offret för den franska revolutionens nya monarkiaavskaffningstidevarv: han blev mördad som president Lincoln på sin egen favoritteater.

1807 beseglades Sveriges och Finlands sedan 650 år gemensamma öde då Napoleon tvingade tsar Alexander på knä vid mötet i Tilsit. Napoleon övertalade Alexander till att tvinga Sverige in i kontinentalsystemet genom ett angrepp på Finland. Om Alexander gjorde detta skulle han sedan få fria händer med Turkiet och Konstantinopel, som tsaren varmt åträdde. För Napoleon var nämligen Sverige en nagel i ögat såsom Englands bundsförvant och hans enda återstående opponent i Europa. I Sverige härskade Gustav IV Adolf, en inskränkt, envis och småaktig kung som dock visste vad som var rätt och aldrig gav efter på den punkten. Ryssland angrep Finland på lömskaste tänkbara vis (genom att räcka fram handen med ett leende till fred och i den andra handen bakom ryggen ha den skarpslipade dolken beredd till effektivt dödshugg), men motståndet i Finland uteblev inte. Under Adlercreutz, Döbeln och Sandels vann svenskarna en rad berömliga små segrar som dock inte räckte till mot den ryska övermakten. Ryssarna fick som Napoleon ville, Napoleons och Alexanders plan gick i lås, precis som Hitlers och Stalins ett drygt sekel senare, svenskarna måste utrymma Finland, och den stackars svenske konungen Gustav IV Adolf, som in i det sista framhärdade i att vilja göra vad som var rätt, avsattes och tvingades i evig landsflykt.

Den avgörande händelsen i detta för Ryssland, Napoleon och Alexander vanhedrande övervåld mot ett litet fredligt land var fästningen Sveaborgs fall. Sveaborg belägrades av en rysk skara som inte översteg försvarsmanskapet i antal. Men ryssarna behövde inte vara militärt överlägsna, ty de hade ju obegränsade resurser i form av monetära övertalningsmedel, och den svenske befälhavaren på Sveaborg var inte omöjlig att tala till rätta med sådana medel. Efter hemliga underhandlingar uppgav han fästningen utan strid. Om Sveaborg hade vågat uthärda och denne ende man varit en ärans man hade Finland aldrig blivit ryskt, och Sverige-Finland hade som Englands bundsförvant kunnat uthärda de sista åren före Napoleons fall och överlevt såsom en ärans dubbelnation med ett stadgat historiskt rykte. Men det världspolitiska ödet bragte alla på fall utom England och Ryssland. Rysslands fall kom drygt hundra år senare.

Sålunda slets Finland med våld ifrån sin sexhundraåriga äkta hälft Sverige och lades under självhärskardömet, det vill säga diktaturen Ryssland. Vad blev resultatet av detta för Finlands egen del? Resultatet blev både exotiskt och intressant.

För det första upphörde Finland att utvecklas. Det stannade i tiden och i växten. Under Sveriges beskydd hade ständigt lagstiftningen hållits aktuell och fri från damm; med ens upphörde all lagstiftning, genom att Ryssland hade en annan lag och den svenska lagstiftningen ej längre kom Finland till del.

Kejsar Alexander I lovade Finland ett visst inre självstyre, och han höll sitt ord, men han sammankallade aldrig riksdagen mer än den första gången, och Nikolaj I sammankallade den aldrig. Som samhälle stannade Finland i växten. Det smittades av den ryska samhällssjukan: ett hopplöst motsatsförhållande utan bryggor mellan folk och aristokrati, och i Finland blev folket finnarna och aristokratin svenskarna, och klyftan där emellan vidgades ständigt i en allt ondare cirkel, medan i moderlandet Sverige den moderna lagstiftningen och nya författningen omöjliggjorde sådant. Finland isolerades från västerlandets demokratiska natur, och i brist på den uppkom i stället dessa krampaktiga filosofiska försök att fylla frihetens vacuum, som redan Tyskland och Ryssland drabbats av: hegelianerna.

Hegelianerna ville med våld om så skulle behövas släta ut samhället till en tillplattad enhet utan utbölingar. I Finland ville de utrota svenskarna och göra dem finska-talande. I Ryssland ville de utrota alla folk inom Rysslands gränser som inte talade ryska och med våld tvinga dem att bli ryssar. Sålunda ville de utplåna både finskheten och svenskheten i Finland. Och i en odemokratisk nation är folk dumma nog att lyssna till vem som helst som bara skriker högt nog och även att ta honom på allvar.

I Finland var det fanatikern Johan Vilhelm Snellman. Han var själv född i Stockholm och en hundraprocentig svensk men ville i sann hegeliansk anda utplåna inte bara sig själv utan även med sig alla svenskar i Finland, och de var en sjundedel av Finlands befolkning. Och de som var galna nog att lyssna till hans förvirrade svammel förkastade sina svenska namn och tog sig finska namn i stället. Ingenting ont om finskheten, men det var ingenting ont med svenskheten heller, och det var endast den som alltjämt kulturellt förenade Finland med Norden och höll det utanför den ryska diktaturens slaveri.

Nikolaj I:s epok gick i graven i stormmörker: Krimkriget ledde till att fransmän och engelsmän hänsynslöst satte finländska städer vid kusten i brand bara för att Ryssland erövrade Finland. Hur litet Finland sympatiserade med Rysslands sak och hur mycket det sympatiserade med Västeuropas gav fransmännen och engelsmännen blanka fan i: för deras del var Finland ryskt och inte längre civiliserat. Sålunda bestraffades den av Ryssland våldtagna jungfrun Finland för att Ryssland hyste begärelse efter sin nästas fru, det vill säga Turkiets Konstantinopel. Finlands en gång tredje största stad Uleåborg samt Brahestad, Hangö och Gamla Karleby förstördes helt meningslöst. Och Finland kunde ingenting göra utan endast som vid tidigare oförtjänta ofreder gråta och uthärda, kämpa och dö, för den frihet som sedan 1809 redan var förlorad.

Ty fastän den var förlorad var den värd att kämpa för. Det visade snillen som Elias Lönnrot, "Kalevalas" diktare, och Johan Ludvig Runeberg, den störste skalden och idealisten i Finland före Sibelius. Runeberg skapade i ord vad Sibelius skapade i toner: en evigt storslagen sång till den drömda frihetens ära. Runeberg idealiserade och dramatiserade det svensk-ryska kriget 1808, varvid Finland våldtogs av ryssen, och framhöll allt det uppbyggliga i svenskarnas trots allt beslutsamma försvar mot en övermäktig fiende; och med dikten "Kung Fjalar" gjorde han sin egen finländska kultur till det nordiska vikingalynnets enda alltjämt naturliga och friska banérförare: den dikten sammanfattar alla isländska sagor. Dess pathos har endast överträffats eller uppnåtts av Sibelius. Finland *levde* i sin isolering i den ryska diktaturens skugga, och det hade hon hittills bara *börjat* bevisa. Mer skulle följa.

Med kejsar Alexander II, den bästa av alla tsarer, började den nya tiden. Det blev en storhetstid för Finland som för Ryssland. I Ryssland återvände Dostojevskij från Sibirien, Leo Tolstoj skrev sina mästerverk, Tjajkovskij och Musorgskij gav den ryska musiken beständigt renommé, och hela världen utom USA uppblomstrade under 1860-talet som aldrig tidigare. Denne tsar gav Finland allt utom den yttersta friheten. Finländare slapp göra militärtjänst för Ryssland, utan deras militärtjänst var endast lokal till det egna fäderneslandets försvar. Finland fick egen valuta, all rysk kontroll på näringslivet släpptes, och det finska språket fick samma sociala status som det svenska. Vissa gick till överdrift som Snellman, och de ryska generalguvernörerna i Finland tenderade att understödja finskhetens sak mot svenskhetens, då Ryssland ännu aldrig har blivit fritt från sin fruktan för Sverige. Allt fler bytte sina namn till finska, som Georg Forsman (Yrjö Koskinen), Alexis Stenvall (Aleksis Kivi), Johannes Brofelt (Juhani Aho), Axel Gallén (Akseli Gallen-Kallela) med flera. Det är ganska typiskt att

få var så högt uppsatta ärkesvenskar till börden som de två mest fanatiska finskhetsivrarna Snellman och Forsman-Koskinen. Svenskheten i Finland motarbetades definitivt av ödets gång och historiens utveckling och har sedan den första befolkningsstatistiken 1880 oavbrutet gått tillbaka.

1881 mördades den bästa av alla tsarer på öppen gata av en bomb som samtidigt mördade ett antal oförargliga civila. Djävulen besatte Ryssland, och martyrens son Alexander III förklarade krig mot den. Liksom Nikolaj I respekterade han motvilligt Finlands särställning och gjorde ingenting åt att inskränka den. Detta var till stor del hans danska gemål Dagmars förtjänst, som talade svenska, och den kejserliga familjen gjorde varje sommar kryssningar i Finlands skärgård och kom därvid i kontakt med folket, vilket stärkte Finlands och tsarens sympati och respekt för varandra. Men i och med denne siste kompetente tsars bortgång tätar mörkret över Ryssland och Finland.

Nikolaj II var en beskedlig och saktmodig man, och ingen väntade sig något ont av honom. Hur blev han då så utomordentligt hatad som han blev, och hur kunde han tillåta de grymheter som begicks i hans namn? I själva verket visste han föga om vad som hände då han var föga kommunikativ: de flesta böneskrifter och deputationer som sökte sig till honom vägrade han helt enkelt att befatta sig med, då hans mesta uppmärksamhet upptogs av de allt mera hysteriska revolutionärerna i Ryssland och familjebekymret med den blödarsjuka tronarvingen. I praktiken var Nikolaj II aldrig någon tsar. Han var en rädd och verklighetsfrämmande familjeman som gömde sig bakom byråkratin i skräck för den kommunistiska faran, som han på papperet gav reaktionen alla medel att bekämpa. Därav kom det döende Tsarrysslands maktfullkomliga reaktionära ämbetsmannagodtycke, som även tog sig före att försöka avrätta den finländska frihet som inte helt hade dött 1809. Finland skulle förryskas till 100%, polisen i Finland blev rysk, militären blev rysk, folket i Helsingfors hölls i schack av beridna kosacker med sablar och piskor, tryckfriheten lamslogs, och envar som satte sig emot ryskt kränkande av hävdvunnen finländsk lag och rätt deporterades till Sibirien, som Finlands sedermera första president Per Evind Svinhufvud, som också såg sådan ut men som verkligen var en hedersman. Förryskningen av Finland, Baltikum och Polen kom av sig under rysk-japanska kriget och dess efterföljande oroligheter men återupptogs 1910 för att på nytt komma av sig för gott 1914. Ryssland hade gått för långt. Dess godtycke, omänsklighet och byråkratiska tyranni hade retat försynen, som ställde till med det första världskriget under den vansinniga sommarveckan 1914 då den avlägsnaste kända planeten Neptunus gick in i vansinnets tecken Kräftan (vilket Pluto gjorde 1939) och Saturnus kom i kvadratur till de retrogradala och konjungerande Jupiter och Uranus som stod i sned vinkel till månens noder. Hur kunde det gå annat än illa för hela världen? Men Finland kom emellan.

Jag vill nämna två personer på vägen. Den ena var skalden Josef Julius Wecksell som skrev det historiska dramat "Daniel Hjort", någonting av det mest tragiska och melankoliska som har skrivits för scenen sedan Shakespeare skrev "Kung Lear". Samma universalpathos lyser här fram för evigt som i Runebergs "Kung Fjalar" men om möjligt ännu starkare. Wecksell melankoli överskrider alla gränser. I "Daniel Hjort" skriker ingen som i "Kung Lear", men skriket är där hela tiden närvarande och är desto mer gastkramande som det aldrig gives luft. Det är den finska melankolin som här når sin spets. Wecksell blev själv sinnessjuk och skrev sedan ingenting mera.

Den andre var Eugen Schauman, en ung student, som skrev en böneskrift till tsaren och bad om misskund med de förtryckta finländska, baltiska och polska folken och gick med

denna böneskrift upp till den ryske generalguvernören Bobrikov, mannen bakom Finlands praktiska likvidering och russifiering. Bobrikov tog emot skriften och lämnade den tillbaka med ett hånskratt. Schauman hade inte väntat sig bättre. Väl förberedd tog han fram en pistol och sköt generalguvernör Bobrikov till döds. Därefter sköt han sig själv genom hjärtat och gav liv för liv. Han hade gjort sin plikt för Finland.

Han stod helt ensam, och detta heroiska politiska attentat är unikt i världshistorien. Det påminner närmast om Brutus mord på Caesar, Wilhelm Tells på Gessler, mordet på Marat eller det sista attentatet mot Hitler men är så mycket ädlare och mera tragiskt då den avrättade verkligen var en hänsynslös buse medan hjälten som bot tog sitt eget liv. Det kan tyckas romantiskt, men sådant är Finland. Det är en naiv nation fylld av romantiska drömmar som alltid kommer i kläm mellan makterna och får slåss ensamt mot alla. Dess demokrati är snarare hysterisk än balanserad i sitt rättsnit, det har sett nästan lika många olika regeringar som Frankrike och Italien under 1900-talets lopp, det är en nation av individualister där ingen härskar men alla är demokratiska fanatiker, och dess pathos kan nästan bara jämföras med två andra likaledes ständigt i världsskedena ihjälklämda nationer, som har valt samma himmelska färger i sina nationsbanér: vitt och blått, den heliga jungfruns och den okränkbara oskuldens färger, och dessa två andra alltför nervösa nationer är Grekland och Israel.

Finlands öde löpte parallellt med Rysslands under första världskriget. När tsarväldet avskaffades våren 1917, det underbaraste inrikespolitiska initiativ som Ryssland någonsin vågat taga, betydde det allmänna val även i Finland. Men i november 1917 slogs alla ryska försök till demokrati ihjäl av en ny revolution mot revolutionen. Denna "oktoberrevolution" var i själva verket kontrarevolutionernas kontrarevolution och hade ingenting gemensamt med den franska revolutionen, som dock åstadkom frihet, jämlikhet och broderskap. När Ryssland greps om strupen av en liten klick omänskliga cyniska monster som sedan behöll det greppet med skräckens medel ville inte Finland vara med längre. Samma övergrepp försöktes i Finland av finska bolsjeviker, men en demokratiskt vald regering med Per Evind Svinhufvud som ordförande satte hårt mot hårt. Vad som följde var ett kombinerat komplicerat finländskt frihetskrig och inbördeskrig, ett frihetskrig mot diktaturen, godtycket och lagvrängningen, som genom 100 års rysk överhöghet Finland hade fått upp i halsen, och ett inbördeskrig mot de galna kommunister som valde att kämpa för fortsatt diktatur, godtycke och lagvrängning. Inbördestragedin utspelade sig under våren 1918 och slutade med demokratins, ordningens och frihetens seger. Finland var en självständig republik som till och med erkändes av Ryssland. Och så fort demokratin var etablerad under president Ståhlberg, Finlands självständiga författnings huvudredaktör, fick även kommunisterna vara med och rösta och efter laga ordning känna sig välkomna ända in i riksdagen.

Det var Finlands första avgörande moraliska seger. Dess huvudman var fältmarskalk Mannerheim, som organiserat motståndet mot de betydligt bättre rustade kommunisterna, som behärskat hela södra Finland. Han var redan då en gammal man i femtioårsåldern, en svenskspråkig aristokrat som under tsarerna utbildats till kvalificerad rysk officer och som sådan realiserat en ny fri nation bland världens gamla kulturländer.

Men ryssarna klarade av även sitt inbördeskrig, som dock inte var något frihetskrig utan tvärtom, och kommunisterna lyckades etablera sig som oinskränkta tyranner över hela Ryssland. Småningom började de inse vad de gått miste om när de låtit Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen bli fria och självständiga. Den store Stalin beslöt att återställa den ryska gendarmordningen i Europa och såg i olyckan Hitler ett lysande medel för sina syften.

Som Napoleon manipulerade med Alexander I manipulerade Stalin med Hitler och spelade därvid skickligt den svagares roll. Tillsammans delade Hitler och Stalin Polen mellan sig, och därmed var det andra världskriget ett faktum. Stalin ansåg sig nu ha fria händer med Baltikum och Finland.

På samma sätt som Alexander I hade gjort angrep Stalin Finland. Skillnaden var den, att Alexander med ett leende hade utsträckt en vänlig hand som kamouflage för den bakom ryggen dolda förgiftade kniven, medan Stalin inte kunde förstå sig. Stalin gjorde anspråk på att vara storebror och sade rent ut: "Jag vill ha ditt land. Om du bråkar tar jag det ändå." Finland valde att bråka.

I det korta men intensiva vinterkrig som följde visade Finland sig vara redan myndigt och moget: det kämpade med framgång för sitt liv. Den ryska övermakten var förkrossande, men den finska envisheten krossade den. Det var som de tappra 300 vid passet Thermopylae: ingen ryss släpptes över bron. Division efter division av de ryske fullständigt förintades medan finnarna bet ihop tänderna och högg på. Slagen av förvåning mobiliserade Ryssland hela sin armé mot den ihärdigt bitande myran och fick äntligen bukt med den, men ryssarna hade gjort fyra gånger större förluster än Finland. Stalin fick som han ville, Keksholm, Viborg och Hangö blev ryskt, men Ryssland hade än en gång förlorat ansiktet inför världen, (annat har knappast Ryssland någonsin gjort utrikespolitiskt,) medan det lilla Finland, en femtiondedel av Rysslands befolkning, vunnit en prestige i hela världens ögon som aldrig skulle slockna. Och bakom Finland stod stora systemen Sverige, som i enigt nit givit Finland all icke militärisk hjälp det mäktat uppbjuda. Och mera samarbete i fornnordisk stil stod att vänta.

1941 angrep Hitler slutligen Stalin. Det var Hitlers öde. Dittills hade Stalin och Hitler varit såta bröder i sina världskriminella avsikter. Stalin hade varit Hitlers medbrottsling i anstiftandet av andra världskriget mot alla världens civiliserade kulturländer, men nu, då det gagnade Stalin, skildes de åt, medan Hitler började löpa linan ut. Tyskland hade varit Finland behjälpligt vid det kombinerade frihets- och inbördeskriget mot kommunisterna 1918 och erbjöd nu fortsatt hjälp. Då Finland icke kunde acceptera ryssarnas ockupation av Hangö, Viborg och Keksholm, accepterade Finland tyskarnas hjälp, och Finlands andra krig mot Sovjetunionen inleddes. Denna gång gick det över förväntan bra. Finnarna trängde ända fram till Svir och Onega men vägrade hjälpa tyskarna belägra Leningrad. En gammal finsk dröm tycktes vara nära att uppfyllas. I Rysslands nordligaste trakter och långt in i Sibirien fanns det kringspidda finsk-ugriska folkstammar som finnarna hade drömt om att få utgöra en modernation för. Denna dröm tycktes nu vara mer än en dröm.

Men Hitler fick USA till fiende, och vid Stalingrad började nederlaget, och Finland var än en gång fjättrat vid en tyngre och starkare nation vars öde blev Finlands. Den gamle Mannerheim lyckades med det oerhörda konststycket att lotsa Finland ut ur det andra världskriget utan att frihetsförlusterna blev större än efter vinterkriget. Personligen satsade presidenten Risto Ryti sitt liv på att kvarhålla den tyska militära hjälpen i Finland som buffert mot den ryska övermakten så att den inte skulle fara för hårt fram. Han gjorde en privat överenskommelse med tyskarna utan riksdagens kännedom därom, och därmed räddade han riksdagen och Finlands demokrati medan han i ryssarnas ögon förverkade sitt liv. Efter kriget krävde ryssarna att han dömdes som krigsförbrytare, men Finland var räddat.

Utan president Rytis heroiska självupppoffrande initiativ hade Finlands fred med Ryssland blivit mycket hårdare, då Finland då besegrats mycket grundligare. Fredsvillkoren

var hårda nog ändå: Viborg, Keksholm och Sordavala förblev ryskt jämte Porkkala i stället för Hangö. Krigsskadeståndet blev astronomiskt men överkomligt och var betalat till sista kyrken 1952. President Paasikivi, Finlands politiska ärkeveteran i fredens tjänst såsom Mannerheim var det i militärens, lyckades göra det känsliga och ofrånkomliga umgänget med vulkanen Ryssland fördelaktigt för Finland, och hans linje följdes av president Kekkonen. Men ryska ingrepp i Finlands angelägenheter förekom alltid då och då och visade alltför nedslående att Finlands frihet och demokrati fortfarande med en länk var fjättrad vid Rysslands diktatur och godtycke: ett arv från tsartiden, som den ryska revolutionen hade avskaffat om den inte hade följts av den bolsjevikiska kontrarevolutionen.

Det fanns 14% svenskar i Finland 1880. Idag finns det 5%. Det var svensken Leo Mechelins regering 1905 som etablerade finskan som officiellt huvudspråk i Finland, och utvecklingen sedan dess har allt mera gynnat finskheten och inskränkt svenskheten. Efter 1918 var svenskarna i Finland ej längre en överklass utan ett släkte av utbölingar som finnarna började trakassera. 20- och 30-talet såg flera av dessa finskhetsivrande rörelser som gick ut på att utrota Finlands svenskhet. Men i och med kriget mot Sovjetunionen blev situationen en annan, ty till finnarnas häpnad stred Finlands svenskar lika tappert mot övermakten som de själva och kanske ännu till tapparare, och dessutom intog stora systemen Sverige en otvetydigt lojal och generös hållning som aldrig sviktade till Finlands sak. Med ens göts finnar och svenskar i Finland samman till ett folk med ett band som ingenting kunde upplösa. Fastän endast 5% av Finlands befolkning har svenska till modersmål så är dock fortfarande 14% tvåspråkiga, och de enda som inte är tvåspråkiga i Finland är finnar. Så alltjämt lever den nu åttahundraåriga unionen mellan svenskt och finskt kvar, och numera blir den för varje år allt starkare, då Sveriges och Finlands samarbete oupphörligt intensifieras, då det finns lika många finnar i Sverige som svenskar i Finland, och då det ryska hotet idag är lika överhängande för båda länderna som det var på Torgils Knutssons tid år 1300, om inte till och med mera.

Likväl måste det erkännas att det finns en väsensskillnad mellan svenskhet och finskhet som aldrig helt kan överbryggas. Vari denna skillnad består må belysas genom två exempel.

1942 när de segrande finnarna med tysk hjälp överskred den gamla ryska gränsen och trängde ända fram till Onega och Svir jublade hela Finland i extatisk storfinsk yra över att det omdrömda Stor-Finland höll på att bli verklighet. Endast Svenska Folkpartiet höjde ett varnande finger i riksdagen och kom med propositionen att Finland officiellt inför världsupinionen skulle deklarerat att det endast eftersträvade upprättandet och säkerställandet av gränserna mot Ryssland från år 1939. Denna proposition möttes av indignation av det finska folket som dömde den som ofosterländsk medan en sådan deklaration i själva verket hade varit det enda realpolitiskt vettiga, vilket visade sig efter kriget, när det var för sent.

Mot slutet av 50-talet vågade president Kekkonens partis press och den kommunistiska hävda att presidentens utrikespolitiska linje karakteriserad av strikt neutralitet och att blind ekonomisk lojalitet gentemot Sovjetunionen var den för landet enda hälsosamma, och att alla som opponerade sig mot denna kryperipolitik var farliga och skadliga för landet. Denna det regerande finska partiets subjektiva propaganda fick härja fritt och ledde till en växande opposition. Vid påföljande presidentval 1962 kallades president Kekkonen strax innan till ett möte med Chrusjtjov i Novosibirsk i Sibirien. Chrusjtjov var så nöjd med Kekkonen att han föreslog ekonomiska lättnader i umgänget den stora och den lilla nationen emellan. Med detta budskap kom Kekkonen hem lagom till valet. Då oppositionen hade tystats genom

detta ryska schackdrag återvaldes Kekkonen till president och förblev president tills han blev för gammal. Han var i yngre år en notorisk svenskhatare, och ingen finländsk president har talat sämre svenska än han, medan han var högt uppburen i Sovjetunionen. Paasikivi var förnuftig men kröp aldrig medan Kekkonen kröp men endast för somliga. Finskheten i Finland är labil medan svenskheten är mera omutlig. Därför kan man våga vara kontroversiell och profetiskt antyda att Finland består endast så länge dess svenskhet består. Därför var det den av Voltaire så högt beundrade Karl XII:s enda politiska oförlåtliga brott att i egenskap av svensk lämna Finland i sticket, fastän han som konung över båda länderna nödgats lära sig god finska. Endast Karl XII:s totala övergivande av Finland kommer finskheten med all rätt aldrig att kunna förlåta Sverige.

Den ekonomiska situationen

1981 blev vederbörande skönstaxerad för att han tjänat för litet, eller för att taxeringsintendenten inte ville tro på hans deklaration, utan att kunna påvisa någon annan oegentlighet än att den årsinkomst vederbörande deklarerat understeg existensminimum med nästan 10,000 kronor, vilket den gjort i alla hans deklarationer dittills, vilken övertydliga tendens taxeringsintendenten ignorerade, fastän vederbörande aldrig haft annat än tillfälliga underbetalda korttidstjänster. Då deklaranten inte kunde annat än överklaga skönstaxeringen, som krävde honom på oöverstigliga belopp, inleddes en process som kom att vara i tio år under ständiga överklaganden och domar, då han ständigt fälldes utan bevis och aldrig blev av med kronofogdens årligen återkommande ramponering av hans ekonomi, vilket i praktiken innebar att han aldrig kunde resa sig ur sin påtvingade existens långt under existensminimum. Detta varade i tio år och omfattade hela hans 30-årsålder.

När han 2019 ansökte om avdrag för kostnaderna för utgivningen av en diktsamling *vägrades* detta, och i stället avkrävdes han på 52,000 kronor i skatt för att han sålt fonder för att bekosta utgivningen. Han hade aldrig vågat sig på en sådan utgivning om han haft en aning om att den skulle kosta extra pengar till Skatteverket, och 52,000 kronor var vida mer än vad han hade råd med. Följaktligen blev han ruinerad och har förblivit kroniskt bankrutt så länge hans skulder överstiger hans tillgångar. För att kunna betala fondskatteskulderna måste han fortsätta sälja av de fonder han hade kvar, vilket ledde till nya skatteskulder, samtidigt som Skatteverkets siffror ledde till sänkt och tidvis helt borttaget bostadsbidrag, vilket äventyrade hans boende, samtidigt som han måste låna pengar utifrån till skatterna, vilket ledde till nya krig på andra fronter, i en ständigt fortgående ond cirkel. Naturligtvis har detta lett till en ny process som nu är inne på tredje året, där alla överklaganden hittills har avslagits, och där enligt uppgift väntetiden är tre år till nästa beslut. Under tiden är man hänvisad till att fortsätta leva under existensminimum med beskuret bostadstillägg, och så vidare. Vid ett tillfälle sökte vederbörande hjälp hos socialbyrån, det så kallade 'förnedringsverket', som ställde som villkor för socialbidrag att vederbörande sålde sina sista fonder. Villkoret infriades, men socialbidrag vägrades ändå.

När detta bekymmersamma skede inleddes 2019 var vederbörande 68 år gammal och fattigpensionär, men lika litet som någon hänsyn togs till vederbörandes sociala situation under 80-talsprocessen, togs någon som helst hänsyn till fattigpensionärens villkor. Man är reducerad till en siffra som automatiskt genom robotiseringen leder till att man får sitt

ekonomiska liv förstört utan att någon i förvaltningen märker det eller bryr sig om det. Och detta är andra gången.

Handlar något av allt detta om någon form av rättvisa? Nej, det handlar uteslutande om att jävlas med folk. Det verkar nästan som om Skatteverket i frustration över att inte komma åt de stora skattesmitarna i stället drämmer till desto hårdare med storsläggan mot fattigpensionärer och andra som tvingats till ett liv under existensminimum, bara för att de är de sårbaraste i samhället.

Och vad kan sådana rofferiprocesser leda till annat än att vederbörande måste tvingas till att ge upp ekonomiskt? Vad är det då för mening med att ha eller tjäna pengar om de bara måste berövas en av utomstående? Bättre då att vara nollställd än att ha något som andra vill ta ifrån en, och som gör det om man har något. En skara grovbarkade tiggerskor gav sig på en 80-åring på Järntorget, men de hittade bara hål i hans fickor, och inte ens hans kläder var begärliga, då de var långt ifrån hela. De fick tji, drog en nit och kammade noll för att de gett sig på en oförarglig trasig stackars 80-åring. I Finland sades det förr, att alla ryska namn slutar på roff eller skoj. Det är allt vad pengar handlar om. Det är bara roff och skoj.

Ahasverus annaler, del 207: Violinisten

Jag sökte upp honom enkom för att han visste mer än de flesta andra om sin tids mest ledande personligheter på området, han höll dessutom på att bli gammal, och då risken förelåg att hans minnen inte skulle förbli tillgängliga så värst länge till, så jag tog chansen. Det visade sig att min oro inte hade varit befogad. Han var helt frisk och klar och stod gärna till tjänst med att berätta om både sina bästa och mest sorgliga minnen.

Jag vågade då gå direkt på den ömmaste punkten och frågade rent ut: "Kommer läkarvetenskapen någonsin att kunna förstå och definiera vad som egentligen hände med Robert Schumann?"

"Min vän, du är djärv nog att genast våga angripa mig på den ömmaste punkten. Du måste ha vetat mycket väl att jag hörde till dem som stod allra närmast Schumann, utom jag var det väl bara Clara och Brahms som kom honom ännu närmare, och risken med ditt djärva angrepp är att jag aldrig skulle kunna tala färdigt om honom. Clara grät ihjäl sig för resten av sitt liv efter hans bortgång, och inte ens Brahms innerliga och ömma tillgivenhet och kärlek för henne kunde trösta henne. Han gjorde stora uppoffringar för att hjälpa henne, hon var ju änka med sju barn som hon själv måste försörja som konsertpianist, vilket praktiskt taget var omöjligt på den tiden, och hans största offer för henne var sin egen lycka. Han försökte faktiskt även hjälpa henne moraliskt med att bevisa för henne att hans kärlek till henne inte ställde några som helst anspråk på henne med att genomgå en förlovning, men den varade inte särskilt länge. Ingen man kan förlova sig om han älskar en annan, och hans livs enda kärlek var Clara Schumann. Han dog ju strax efter henne vid bara 63 års ålder."

Schumanns sjukdom? Nej, ingen kommer någonsin att kunna begripa sig på den, och allra minst läkarvetenskapen. Självtrodde han sig vara metallförgiftad kanske av kvicksilver, och den möjligheten kan inte uteslutas att han under yngre år kan ha fått en släng av en misstänkt syfilis och då kan ha tillgripit kvicksilver som absurt medikament, men något sådant har aldrig kunnat beläggas. Läkarna har velat diagnosticera honom med manodepressivitet, han hade ju redan tidigt i tjugooårsåldern svåra depressioner, men vilken älskare har inte det, och det fanns ingen större älskare än Robert Schumann. Han älskade alla han kom i kontakt med, och de var många, i synnerhet i yngre år, och då mest yngre män, lika granna som han själv. Han var den grannaste av alla, särskilt i själen, och det hörs på hans musik. Har det någonsin komponerats grannare pianomusik än hans Karneval och hans tidiga fantasistycken? Och den grannheten höll i sig så länge han höll i gång. Chopin är finare och ädlare och utvecklade en mer raffinerad teknik, medan Schumann är mera robust men också mera omedelbar och innerlig. Både Schumann och Chopin fortsatte där Schubert slutade men på olika sätt, båda fortsatte Schuberts utveckling av melodiken, men Chopin kryddade sin produktion som en utsökt mästerkock med vad hans egen lärare kallade för 'oegentligheter', medan Schumann inte drog sig för att upprepa en god idé i det oändliga utan att utsätta den för utsmyckningar. Därför är Schumann mera direkt, medan Chopin excellerar i utsvävningar som den finaste av alla drömmare. Det enda Schumann inte tålde var hädelser mot musiken, och därför bröt han både med Liszt och Wagner. Det gjorde jag också och med besked."

"Vad var det för fel på Liszt och Wagner?"

"De hade ingen distans och ingen självkritik. Wagner i synnerhet trodde att han liksom Beethoven bara kunde åstadkomma ofelbar musik. Eftersom Wagner var kompositören

måste musiken vara överlägset ofelbar, för Beethoven blev det så av naturen, men Wagner var inbilsk och en omänsklig ofelbar diktator, för vilket Liszts dotter dyrkade honom och gärna gick med på att överge sin man för Wagners skull, när Wagner så det krävde. Han var hänsynslös i sina relationer, och Hans von Bülow var ändå hans bästa vän och stöd, när han tog hans hustru ifrån honom. Vad hjälper det om man är världens mest överlägsna operakompositör om man samtidigt skrotar sin egen mänsklighet? Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men blir en skitstövel? Liszt försökte då avsluta sin relation med Wagner men lyckades inte. Liszt var ju själv en extrem egotist, fåfång till tusen, han älskade att göra sig till för damerna med att åbäka sig så mycket som möjligt vid pianot, han var sin tids främsta pianist, men det medförde sina begränsningar. Tekniken tog över honom och bergtog honom på bekostnad av musikaliteten. Därför sade jag upp bekantskapen med honom. Jag skrev rent ut till honom att hans musik inte längre var musik och att jag därför inte längre ville ha något att göra med honom. Han svarade aldrig, och hans musik blev inte bättre för det. På äldre dagar var han som kompositör bäst som parafrastrumakare på andras verk. Han försökte bota sin förlust av sin musikalitet med ständigt nya fruntimmersaffärer, men de slutade alltid illa eller rann ut i sanden, medan Brahms trohet till Clara Schumann varade livet ut, fastän de aldrig kom närmare varandra än inom musiken.”

”Sörjde han däröver?”

”Över att han aldrig fick Clara Schumann? Han hade kunnat få vem som helst men ville inte ha någon, och då var omöjligheten i relationen med Clara ett bättre förhållande än något misslyckat eller riskabelt. Enligt min mening led han av samma syndrom som Beethoven och Schubert. Han var inte skapt för kvinnor, och hade han haft något förhållande skulle det bara ha lett till påfrestande slitningar med eventuellt fatala och katastrofala konsekvenser. Se hur det gick för Beethovens familjerelation. Han tog sig an sin brorson Karl som en riktig ansvarskännande far och älskade honom verkligen, vilket bara ledde till att Karl försökte ta livet av sig. Brahms liksom Beethoven och Schubert var gift med musiken och kunde inte ha någon annan. Så var det bara. Den högsta möjliga andliga relationen, som han också i viss mån hade med Clara Schumann, kan aldrig ersättas av en fysisk sådan. Det går inte. Det blir kortslutning.”

”Talar ni av egen erfarenhet? Ni var själv gift och hade sex barn.”

”Då vet ni väl också att jag skilde mig från henne.”

”Brahms försvarade henne och trodde på hennes oskuld.”

"Han kände henne inte. Det var jag som kände henne. Vi kommer väl aldrig att få veta något bevis på om hon verkligen bedrog mig eller inte, men jag vet vad jag vet, och jag klarade mig bättre utan henne, och särskilt min musik. Ja, jag talar kanske i viss mån av egen erfarenhet när jag vet hur musiken fungerar och har en större kärleksmakt än någon mänsklig sådan."

Joseph Joachim (1831-1907) var sin tids främsta violinist och den som introducerade Brahms för Schumann (1853). Han skrev själv tre violinkonserter.

Några viktiga filmer

Phaedra (1962)

Jules Dassin hedrar Euripides

Euripides drama "Hippolytos", ett av hans största, överförs här i nutiden. Man kunde tro att det skulle vara en knepig operation, men faktum är att Jules Dassin har lyckats med den mer än väl. Kung Theseus är här den mäktige redaren Thanos Kyrilis, utomordentligt väl spelad av Raf Vallone, som demonstrerar hela vidden av ett dynamiskt grekiskt temperament. Hans son Alexis, den moderna Hippolytos, spelas av Anthony Perkins i ett av hans intressantaste framträdanden, medan Fedra är den samma Fedra som hos Euripides och spelas av den ojämförliga grekiska aktrisen Melina Mercouri. Alla tre är ytterst övertygande, och fastän dramat är vida avlägsnat från Euripides flyter det på helt naturligt, och det förekommer även många humoristiska inslag – den bästa scenen är kanske den sista stora festen, som avslutas med allmän diskuskastning. Anthony Perkins är liksom Hippolytos en oskuld endast 24 år gammal, och Jules Dassin håller sig till den ursprungliga karaktären – det är Fedra som förför honom och inte motsatsen. Lyckligtvis är filmen inte i färg, vilket framhäver tragedins styrka och effekt. Cinematografen är briljant, Jules Dassin når här sin fulla mognad och filmar sin hustru Melina Mercouri med djup känslighet och fin psykologi. Trots den goda för att inte säga uppsluppna stämningen genom tre fjärdedelar av filmen är

det dock en tragedi, och det angenäma och njutningsfulla lyxlivet får bara den sista halvtimmens upptornande tragedi att bli desto mer överväldigande. Man får aldrig veta slutet på historien. Det blir bara en död kropp för mycket.

Face au drapeau ("Det fantastiska äventyret", 1961)

Jules Verne ordentligt levandegjord

Denna otroliga film är inspirerad av Jules Vernes mest fantastiska romaner och använder ett antal av dem för att stapla effekter på varandra för att uppnå det genialiska resultatet av en kombination av George Méliès utomordentligt uppdaterad men lika stilenlig som animeringen av Jules Vernes originalillustrationer, med dennes äventyrsvärld omfattande både Nautilus och Robur med sitt luftskepp "Albatross" utom mycket annat, medan huvudstoryn här är en av Jules Vernes sista romaner, på svenska "Det yttersta vapnet", som han också ansåg som en av sina främsta. Men vad som verkligen utmärker och förhöjer denna film i all sin grova och primitiva men ytterst originella och fiffiga teknik är musiken och den ytterst underfundiga humorn. Denna genomsyrar hela filmen, som samtidigt, liksom Chaplins "Diktatorn" är dödligt allvarlig. Den kreativa fantasin bakom denna ytterst ovanligt spirituella film står på samma nivå som Jules Vernes, och av alla filmer som gjorts på hans romaner, och de är många, är denna den som kommer närmast hans böckers ursprungliga karaktär. Detta är sannerligen ett äventyr man aldrig kommer att glömma men gärna återvända till vid behov.

Mathias Sandorf (1963)

En politisk actionthriller som försöker vara tidlös men som missar målet

"Mathias Sandorf" är en av Jules Vernes mest udda romaner, helt bortglömd och fullständigt olik hans vanliga äventyrsromaner späckade med vetenskapliga fakta, som är helt frånvarande här. I stället har vi en sorts pastisch på Alexander Dumas "Greven av Monte Christo", Jules Vernes favoritförfattare, som han vördade nästan intill dyrkan, och mycket av stoffet i "Mathias Sandorf" ger ett nästan pinsamt intryck av att ha varit kopierat från Dumas. Det är som om Jules Verne velat åstadkomma något fullständigt annorlunda mot sin vanliga repertoar och skrev då en omfattande politisk thriller på mer än 500 sidor, där huvudämnet är den ungerska motsättningen mot den österrikiska ordningsmakten, medan filmen omstöper det hela fullständigt.

I filmen får man aldrig veta något närmare om det politiska skeendet, den aktuella staten blir aldrig definierad, geografien kunde vara var som helst, och den enda karta som i filmen kunde ge en aning om lokaliseringen är oidentifierbar.

I romanen förkommer det en del spektakulära scener, särskilt den vid kratern av Etna, jag tror någon föll ner i den också, och mycket av handlingen äger rum i Trieste, men inget av allt detta finns med i filmen. Flykten från fångelset och en säker avrättning har man dock tagit vara på med samma spektakulära romantiska omgivningar och komplikationer, endast en av tre rymlingar överlever, som svär att hämnas de andra två, vilket han omsider lyckas

med. Den mest spektakulära scenen i filmen är en Mozartkonsert med fullsatt konsertsal (40- e symfonin) som avbryts av rabalder och uppror. Mathias Sandorf, som är greve, slår sig slutligen samman med två stråtrövare, som är ganska roliga, men sedan är alla skratten i filmen slut.

Filmen är pretentiös och gör en stor sak av friheten som politik, men den lever inte upp till sina ambitioner. Musiken är bra, men det är inte mycket till cinematografi, och skådespeleriet är teatraliskt och konventionellt. I ett försök att göra något bättre av Jules Vernes udda roman har man bara lyckats missa poängen desto mera.

Voyage to the Bottom of the Sea ("SOS Jorden brinner", 1961)

"Inte ens Jules Verne kunde drömma om någonting sådant."

Ursäkta att jag säger det, men detta är en av de bästa Science Fiction-filmer som någonsin gjorts. Fastän allt är renodlad fantasi, så har det hela märkliga referenser till dagens värld med dess problematik med en värld som långsamt men säkert är på glid mot självförtäring med ständigt tätare naturkatastrofer, mer omfattande skogsbränder, översvämningar, torka, med mera, allt orsakat av människan i hennes okunnighet och ansvarslöshet resulterande i den globala uppvärmningen och klimatförändringen. Ingenting av allt detta kunde någon ana 1961, men ändå presenteras hela detta scenario 80 år i förtid. En man fattar beslutet att göra något åt saken och struntar i alla militära och politiska överheter och bryr sig inte om i fall han blir jagad av andra ubåtar för att stoppa honom. Det är hårt tempo genom hela filmen som ständigt accelereras för att nå nästan en outhärdlig grad av spänning mot slutet, medan Walter Pidgeon som är den som känner och tar ansvar är suveränt konsekvent alltigenom. Joan Fontaine som doktor och psykiater är hans främsta opponent som faller offer för svagheten i sin professionella formalism. Peter Lorre som hajtämjare i världens enda undervattensbåtsakvarium är kommendörens främsta medarbetare och stöd, medan de flesta i besättningen bara längtar hem, vilket är naturligt under de extrema omständigheterna. Så har vi den religiösa fatalisten Alvarez, som är den som visar sig ha mest fel av alla. Handlingen drar på kanske litet väl snabbt, många svängar hade kunnat dras ut bättre, medan den ständiga rusningen vidare med betoning av effekter kan ge ett ytligt intryck, men huvudproblematiken och handlingen är nog så djup och allvarlig. En situation som denna, applicerbar på världens situation idag, är ingenting att avfärda som ett skämt.

Rashomon ("Demonernas port", Akira Kurosawa 1950)

Ett mordfall med för många vittnen för att kunna göra någon klarhet möjlig

Det förekommer många hjärtliga skratt i denna film, men ingen skrattar av glädje utan nästan bara av skadeglädje och den falska glädjen i att känna sig överlägsen andra. Alla tävlar om att klassa ut varandra och till och med bruden, som efter att ha blivit våldtagen och legat på marken och krälat och snyftat och gråtit plötsligt brister ut i gapskratt när hon inser, att hon faktiskt är överlägsen både sin man och sin våldtäktsman när hon får dem till

att slåss med varandra på liv och död. Det förekommer också väldigt mycket snubblande, Toshiro Mifune själv ramlar av sin häst, och under de långa och olika envigen snubblar de ständigt omkull, och när de tafatt försöker resa sig snavar de och ramlar igen – denna film är framför allt en studie i mänskliga svagheter. Endast munken har någon distans, han känner redan mänskligheten, för honom är dessa fasansfullheter ingenting nytt, och allt han kan göra är att fortsätta vara chockerad över mänskligheten. Filmen är långsam och överarbetad. Det är för många och långa stunder av inaktivitet och tvekan, men den är 70 år gammal, och för sin tid var den epokgörande i sin skarpa psykologiska kartläggning av mänsklig svaghet. Ingen har rätt, alla har fel, men alla tror sig ha rätt. Filmen är särskilt värdefull för sin utsökta cinematografi, varje scen är rik på viktiga detaljer, fotot är fantastiskt, och naturligtvis måste man undra hur det sedan gick för damen. Ingen vet. Alla männen tycks genast ha glömt bort henne.

Vertigo ("En studie i brott" 1958)

Hur ett perfekt brott kan spåra fullständigt ur ändå.

Den franska originalhistorien av Boileau och Narzejac är en fullständigt annan historia som tilldrar sig under kriget i Frankrike, där efter den första kvinnans död huvudpersonen lämnar Frankrike för resten av kriget för att sitta och supa i Dakar. När han återvänder efter kriget träffar han den andra kvinnan.

Hitchcock och hans team har gjort en helt annan historia, där de förstorat upp höjdskräckstemat till att dominera hela handlingen och omkring detta vävt en mästerlig intrig, där alla dess absurditeter verkar fullständigt logiska och rimliga hela vägen, tills Judy gör entré efter tre fjärdedelar av filmen. Fram till dess verkar allt vad Scottie upplever fullständigt trovärdigt utan någon skymt av något skumt, och det är alldeles naturligt för en hederligt enfaldig polis att acceptera varje detalj av det omfattande bedrägeri han är utsatt för. Sedan inträder den mänskliga faktorn genom det brutala avslöjandet av mysteriet genom Judy, som är lika omedveten om sin svaghet som han är om sitt narri, varför hon omedvetet förintar sig själv genom sin kärlek för honom.

Kim Novak gör sitt bästa framträdande här i sin bästa film, som troligen också är både Hitchcocks och James Stewarts bästa film. Hon är helt övertygande i sina diametralt motsatta roller med deras omfattande komplikationer, och även hon gör allting trovärdigt. James Stewart är perfekt som den troskyldiga polisen som blint låter sig föras in i en självdestruktiv återvändsgränd utan att ha en aning om vad som pågår. Barbara Bel Geddes försöker rädda honom som dramats enda vettiga och passionslösa medaktör, och vi får aldrig veta hur hon gjorde sedan, om hon alls kunde hantera situationens resultat. Scottie kunde troligen klara det men inte utan att ha förlorat allt.

Detta är i själva verket en passionshistoria och Hitchcocks mest personliga och vackra film – det har aldrig gjorts en vackrare film om San Francisco. Till detta kommer Bernard Herrmanns inspirerade musik i kanske den bästa filmmusik som någonsin åstadkommit i sin helt abstrakta men överväldigande expressivitet. Det högsta lovordet tillkommer dock den ytterst noggrant uttänkta bildkompositionen i färger som hela tiden blir mer uttrycksfulla under filmens gång, för att kulminera i dramats klimax, när hon kommer ut

från badrummet i en mirakulöst fullbordad metamorfos, som utgör ett av filmhistoriens mest bedövande mirakulösa ögonblick.

Il treno crociato (1943)

“Hjärtat är inte bara en muskel.”

Fastän denna krigsfilm, gjord mitt i kriget under dess mest kritiska skede 1943, inleds högst reguljärt som alla krigsfilmer med ett betydande slag som är ytterst väl filmat, så leder denna våldsamma inledning till en fullständigt annorlunda sida av kriget: ett sjukhuståg som transporterar sårade bort från kriget långt upp i bergen, och en av de sårade är Rossano Brazzi, här alltså mycket ung. Filmen handlar sedan nästan enbart om patienterna och personalen på detta tåg med talrika mänskliga, gripande och upprörande scener, där Rossano Brazzi själv drömmer sig bort om sin kärlek och sitt barn och sin stränga moder, som vägrade acceptera sonens förbindelse och förbjöd hans äktenskap, samt hans underbara kalfaktor (Carlo Romano), filmens enda humoristiska gestalt. Filmens musik är mycket sparsam men bjuder dock på några oförglömliga moment, som när de sårade sjunger tillsammans för att fördriva tiden medan de väntar på att ett bombanfall skall gå över. Stämningen i filmen är väldigt nära besläktad med den samma i den ryska ”Ballad om en soldat” 14 år senare, det är samma innerliga koncentration på det enbart mänskliga som kontrast mot kriget, och det är det mänskliga som till slut övervinner allt – slutet är hisnande vackert i sin förlösning. Det är en stor skildring av en annan sällan utforskad sida av kriget med fascinerande och skicklig cinematografi hela vägen, och alla skådespelarna är övertygande, till och med den hårt stränga professorn, som även han har sin egen historia att berätta.

Les parapluies de Cherbourg (“Paraplyerna i Cherbourg” 1964)

Ett unikt mästerverk där musiken överglänser filmen

Det är inte rollerna som gör denna film, det är en alldaglig historia som skulle kunna utspela sig i vilken stad som helst om vilka vanliga människor som helst, det förekommer ingen som helst riktig karaktärsroll här utan det är bara en skildring rakt upp och ner av väldigt vanliga händelser och problem som väldigt vanliga människor råkar ut för; det är inte heller de raffinerade och smakfulla färgkompositionerna som gör filmen, de lyckas inte upplyfta denna ganska tröstlösa historia, skådespelarna är bra men helt konventionella, de ska inte vara mer än alldagliga, vilket är en låg ambitionsnivå som uppnås utan ansträngning, nej, allt detta är bara en ytlig vardaglig trivialitet utan något speciellt intresse, inte ens dialogen är det något med, men vad som höjer denna ointressanta ointelligenta banalitet till en högre nivå än nästan alla andra kärleksfilmer efter ”Orfeu Negro” är musiken. Utan sin musik vore denna film inte mer än nonsensartat dravel. Musiken förlämnar dessa högst ordinära platta karaktärer något av en evig själ. Varken Jacques Demy eller Michel Legrand skulle någonsin åstadkomma något liknande senare. ”Flickorna i Rochefort” var tekniskt mer avancerad och komponerad med större raffinemang och briljans, men musiken till denna film tillför den

poesi och den oändliga melankolins oändliga skönhet. Om man lyssnar bara till musiken utan att se filmen får man en större upplevelse än av hela filmen. Fastän det egentligen bara är recitativ, så fastnar melodierna, och som de återkommer genom hela filmen nästan som ledmotiv, lyckas de få musiken att förmedla ett djupare och sannare intryck av de känslor och passioner som förevisas än själva filmen. Det är ett unikt mästerverk helt ensamt i sitt slag, och ingen annan har ens någonsin försökt göra något liknande. Man gråter mera genom musiken än för historiens och rollernas torra framläggande av fakta.

Two Flags West (1950)

Spänningar från inbördeskriget överförs till kriget mot indianerna

Jeff Chandler och Joseph Cotten gör de stora rollerna här, uppbackade av Linda Darnell som en vacker spansk dam samt Cornel Wilde. De är alla vrak efter inbördeskriget. Jeff Chandler har förlorat sin bror i det, som var gift med Linda Darnell, och Cornel Wilde framträder från början med bara ett öga. Det kommer att bli mera blod. En grupp konfederade krigsfångar erbjuds möjligheten att återfå sin frihet om de deltar med unionssoldaterna i kriget mot indianerna i New Mexico, och de accepterar det, bara för att få nöjet att få rida hästar igen och få ägna sig åt krigsövningar. Jeff Chandler är kommandanten för ett trötlöst fort ute i öknen som den yttersta utposten mot apacherna, vilkas aggressioner ständigt ställer till med problem som Jeff Chandler måste tampas med, såsom olaglig handel med vapen och sprit, och en svår relation med sin svägerska till änka, som också Joseph Cotten och Cornel Wilde är kära i. Den mest intressanta karaktären är den grubblande och haltande veteranen Jeff Chandler, ständigt plågad av sina bekymmer och ansvar, en komplex karaktär under ständigt svår stress av svåra omständigheter som måste leda till att han begår något misstag, vilket han gör och får betala för. Man kan aldrig glömma den rollkaraktären. Filmen är makalöst vackert gjord med granna kavallerisekvenser och ryttare som njuter av att få glänsa inför kameror som frossar i att få filma dem, och med en final som gränsar till den stora noir-genren nästan som en grekisk tragedi. Kort sagt, detta är en utomordentlig westernfilm som skiljer sig markant från alla andra vilket bara gör den desto bättre. Regissören Robert Wise är den samma som senare gjorde "West Side Story" och "Sound of Music".

Il giardino dei Finzi Contini (1970)

Aningslösa judars tragedi i det fascistiska Italien

Filmen är insvept i melankoli från början till slut, vilket mest av allt accentueras av musiken, som aldrig tappar sin ton av oändlig sorg, vilket är själva kärnan av det judiska. Fastän filmen inleds i härligaste ljus och skönhet med vackra ungdomar alla i vitt klädda för den vita sporten i all sin triumferande friskhet av skönhet och hälsa, vilken dyrkansvärda skönhet filmen aldrig gör avsteg från, som om den från början avsåg att fixera sig vid det outsläckliga och oförgängliga skönhetsögonblicket, så tar dock de två judiska Ferrarafamiljernas tragedi och öden gradvis över, medan filmens största intryck hela tiden förblir den oändliga sorgsenheten i minnet av den oförglömliga och oförgängliga skönheten.

Detta är inte de Sicas främsta mästerverk men tillsammans med "Fångarna i Altona" ett viktigt bidrag till diskussionen om det andra världskrigets terror genom den etablerade rasismen i de två ledande diktaturerna. Färgerna, finkänsligheten, det utsökt estetiska konstnärshantlaget, allt är cinematografiskt perfekt i denna film, och dess långsamhet bara ökar intrycket av den outhärliga melankolin. Ändå är aktörerna här bara vanliga människor, de har sina kärleksaffärer, sina relationer med hjärtekväl och kärleksångest, men filmens skönhet lyfter dem alla till en högre existensnivå, och finalen är lika överväldigande intrycksfull som i någon av de Sicas bästa filmer.

Några milstenar, oktober 2021

- 6 40 år sedan mordet på Anwar Sadat.
- 7 Desmond Tutu 90 år.
- 13 Yves Montand 100 år.

Göteborg den 30 september 2021